

Виробництво цукру в Україні у 2012 році та прогноз на 2013 рік

М.М. Ярчук, голова правління НАЦУ «Укрцукор», кандидат економічних наук.

В статті представлено детальний аналіз роботи цукрової галузі в Україні за 2012 рік, виділені напрямки розвитку на 2013 рік.

Ключові слова: ринок цукру, виробництво, переробка, цукрові буряки, сезон, сахароза.

Україна завершила сезон переробки цукрових буряків та виробництва цукру. Цього року галузь виробила 2,226 млн. тонн солодкого продукту це на 104 тис. тонн менше минулорічного показника.

Така виробнича компанія не лише дозволяє повністю забезпечити країну цукром, а й відкриває експортні можливості.

РЕЗУЛЬТАТИ РОБОТИ ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ У 2012 РОЦІ

Виробництво цукрових буряків і насіння в Україні у 2012 році

В Україні у 2012 році площа посіву цукрових буряків становила 466,3 тис. га, а площа до збирання – 449 тис. га. Урожайність цукрових буряків склала – 40,7 т/га (36,3 т/га у 2011 році) (див. **рис.1, 2, 3**).

Вихід цукру знизився з 13,46% до 12,96% або на 0,5%, дигестія цукрових буряків склала 16,1%. Виробництво цукру з 1 га становить 5 тонн, що на 11% більше проти 2011 року.

Таблиця 1 ілюструє накопичення сахарози в коренеплодах, які надійшли на заводи у 2012 році. Середній показник цукристості склав 16,1% проти 16,63% минулого сезону.

Якісна характеристика цукрових буряків, які надійшли на заводи у 2012 році

Цукристість, %	Прийнято на цукрові заводи сировини, тис.тонн
від 14% до 15%	1390
від 15% до 16%	6247
від 16% до 17%	8805
від 17% до 18%	699
понад 18%	405
Середня цукристість, %	Всього сировини, тис.тонн
16,1	17546

Щорічно збільшуються витрати на вирощування цукрових буряків, що в свою чергу збільшує їх собівартість та цукру, а це негативно впливає на конкурентоспроможність нашого цукру.

У 2012 році витрати на вирощування цукрових буряків в Україні склала 12,3 тис.грн./га проти минулого 11,8 тис.грн./га, а прогноз на 2013 рік - 13,2 тис.грн./га. Виробництво цукрових буряків в Україні в 2012 році за категоріями господарств наведено в **таблиці 2**. Відбулась стабілізація та спостерігається тенденція до збільшення виробництва цукрових буряків в інтегрованих структу-

рах. Збільшилася урожайність цукрових буряків з 28,0 т/га у 2010 році до 40,7 т/га у 2012 році.

В Україні національне насінництво цукрових буряків в своєму розвитку відстає від країн ЄС. Зруйнована, по суті, система насінництва.

Невпинно зростає доля насіння іноземної селекції, що може загрожувати продовольчій безпеці держави. На сьогодні вона складає 84% в посівах цукрових буряків. На цьому фоні зростає вартість іноземного насіння.

Найвні ресурси насіння цукрових буряків на 2013 рік стовідсотково забезпечують прогнозовану площу посіву цукрових буряків 422 тис. га.

В структурі витрат на вирощування цукрових буряків насіння іноземної селекції закуплене у 2012 році склало 13%, проти 8% у 2009 році.

У 2012 році насіння цукрових буряків вирощувало 8 господарств, з них: висадковим способом - 5 господарств, безвисадковим способом - 3 господарства. Середня урожайність насіння в Україні

Таблиця 1

склала 1,9 т/га, в Європі – 2,5-3,0 т/га. У 2012 році в Державний реєстр сортів було внесено сортів і гібридів 162 з них української селекції 42. У 2012 році площа посіву цукрових буряків склала:

- насінням вітчизняної та спільної селекції (площа 74,6 тис. га) - 16%,
- насінням іноземної селекції (площа 391,7 тис. га) - 84%.

Вартість насіння цукрових буряків у країнах ЄС складає 180-220 євро за посівну одиницю, а в Україні 30-35 євро за посівну одиницю української селекції.

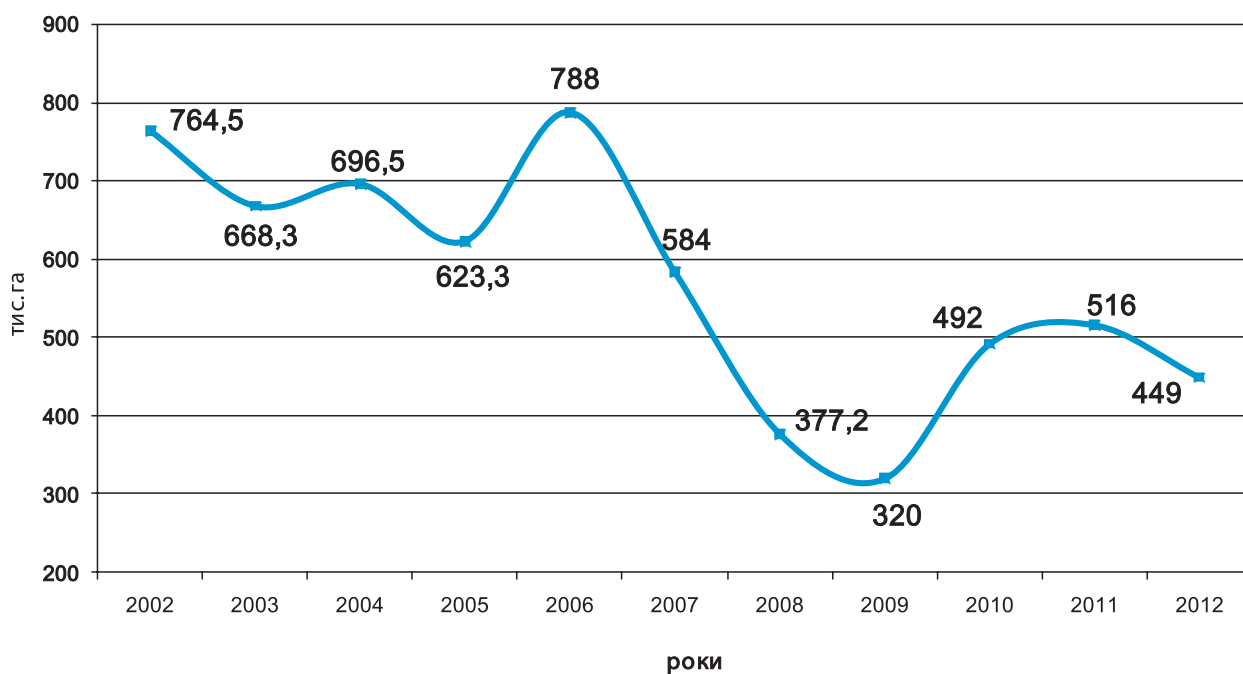

Рис.1. Площа цукрових буряків до збирання у 2002-2012рр., тис. га

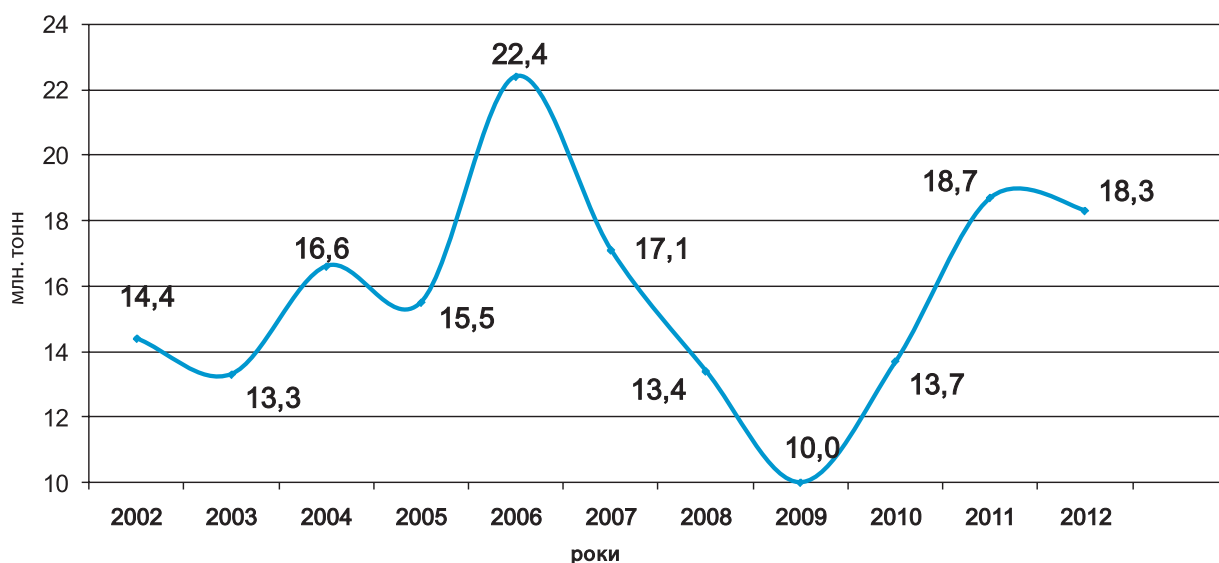

Рис.2. Валовий збір цукрових буряків у 2002-2012рр. млн. тонн

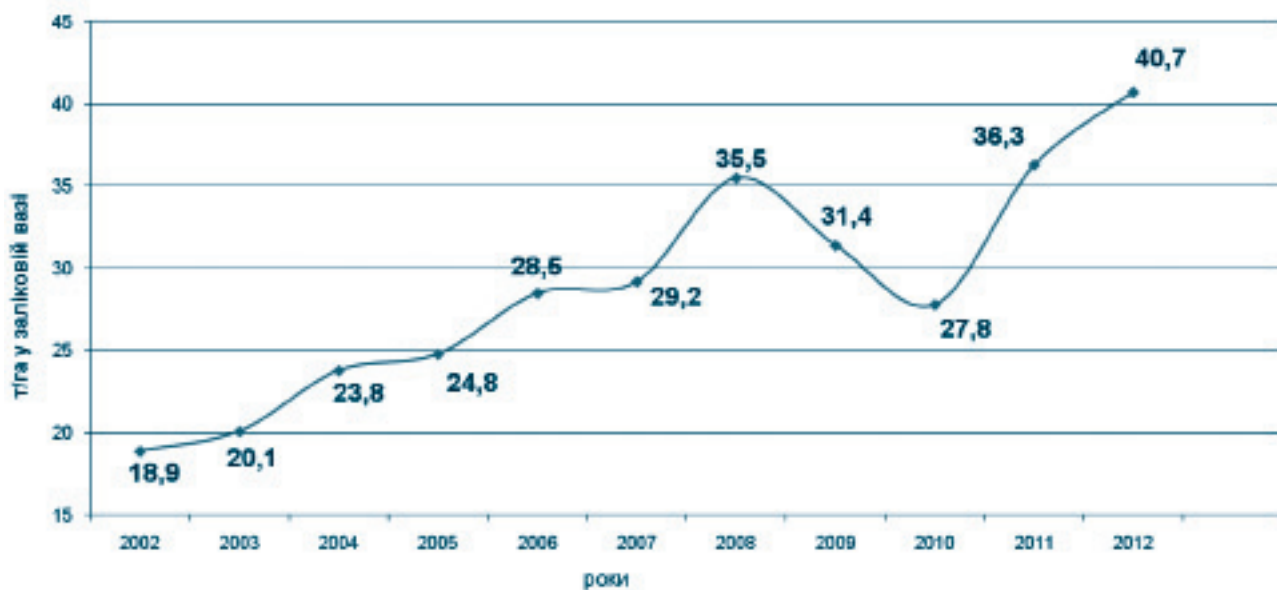

Рис.3. Урожайність цукрових буряків у 2002-2012рр., т/га

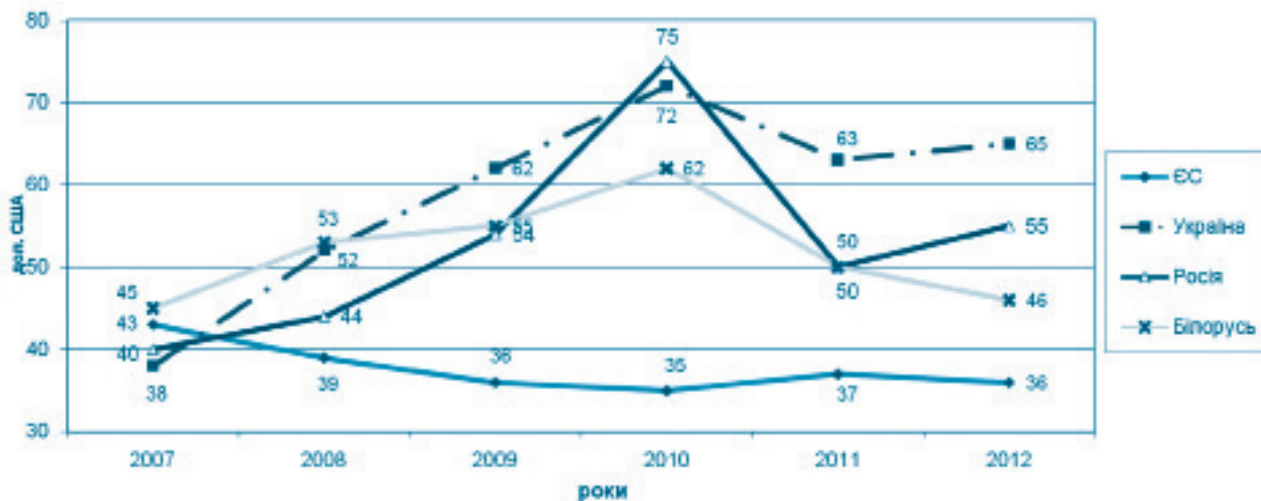

Рис.4. Динаміка середніх цін на цукрові буряки у 2007-2012 рр., по країнах

Таблиця 2

Виробництво цукрових буряків в Україні у 2012 році*

Показник		%
Посіяно цукрових буряків, тис. га	466	94% площ
Зібрана площа, тис. га	449	100
з них:		
• інтегровані компанії та цукрові заводи	302	67,3
в тому числі:		
• власне вирощування цукрових буряків цукровими заводами	237	78,5
• спільне вирощування цукрових буряків з с/г підприємствами	65	21,5
• сільськогосподарські підприємства	64,5	14,3
• фермерські господарства	34,0	7,6
• господарства населення	48,5	10,8
Виробництво цукрових буряків склало, млн. тонн	18,3	100
з них буряків, які вироблені в:		
• інтегрованих компаніях та цукровими заводами	12,8	69,9
• сільськогосподарських підприємствах	2,7	14,8
• фермерських господарствах	1,2	6,6
• господарствах населення	1,6	8,7
Урожайність цукрових буряків, т/га	40,7	-
Перероблено цукрових буряків, млн. тонн	17,5	-
Умови заготівлі цукрових буряків		
• поступило на давальницьких умовах, млн. тонн	10,9	61
• закуплено за кошти, млн. тонн	6,6	39
• середня закупівельна ціна 1 тонни цукрових буряків, грн. без ПДВ (що на 27% більше мінімальної ціни (339,85 грн. без ПДВ), встановленої Кабінетом Міністрів України на 2012-2013 МР)	431	-

*(дані Держкомстату – форма 4-сг –2012)

Робота цукрових заводів

Виробництво цукру в порівнянні з 2011 роком зменшилось на 104 тис. тонн, вихід цукру 12,95% (13,46% -2011 рік) з 1 га виробили 5 тонн цукру, витрати палива до маси цукрових буряків становлять 4,73% (в 2011 році – 5,16%).

Загальна кількість цукрових заводів, що працювала в сезоні 2012/2013, становила 63 з загальною виробничою потужністю 212,9 тис. тонн переробки цукрових буряків на добу.

Структура виробників цукру з цукрових буряків у 2012 році представлена на **рисунку 5**. За результатами діяльності у 2012 році 11 інтегрованих компаній забезпечували 70,6% ринку.

Динаміка діяльності цукрових заводів представлена в **таблиці 3**.

Середньодобова переробка цукрових буряків по галузі склала 3554 тонни/добу. **Тривалість виробництва** в цілому по галузі у середньому на 1 завод склала 80,7 завододіб, при цьому у розрізі цукрових заводів дані представлені в **таблиці 4**.

Показники діяльності цукрових заводів за 2011-2012 роки

Показники	2012 рік	2011 рік	Абсолютне відхилення +/-
Працювало цукрових заводів	63	77	-14
Загальна потужність переробки буряків, тис.т/добу	212,9	240,2	-27,3
Площа цукрових буряків до збирання, тис. га	449	516	-67
Валовий збір, млн. тонн	18,3	18,7	-0,4
Урожайність цукрових буряків, т/га	40,7	36,3	4,4
Прийнято на цукрові заводи сировини, млн.тонн	17,55	17,79	-0,24
Вироблено цукру (з цукрових буряків), тис. тонн	2226	2331	-105
Середній вихід цукру, %	12,96	13,46	-0,50
Середня цукристість, %	16,1	16,63	-0,53
Різниця між цукристістю буряків і виходом, %	3,16	3,17	-0,01
Ступінь вилучення цукру з буряків склала, %	78,69	78,98	-0,29
Середньодобова переробка на один завод склала, тонн/добу	3554	3189	365
Тривалість виробництва в середньому на один завод склала, завододіб	80,7	75,1	5,6
Доля виробництва цукру в інтегрованих структурах у загальнодержавному ринку склала, %	70,6	66,3	4,3

Таблиця 4

Завантаженість цукрових заводів цукросировиною у 2012 році

Кількість діб роботи цукрових заводів	Працювало цукрових заводів
до 30 діб	-
від 31 до 45 діб	4
від 46 до 60 діб	10
від 61 до 90 діб	30
більше 90 діб	19

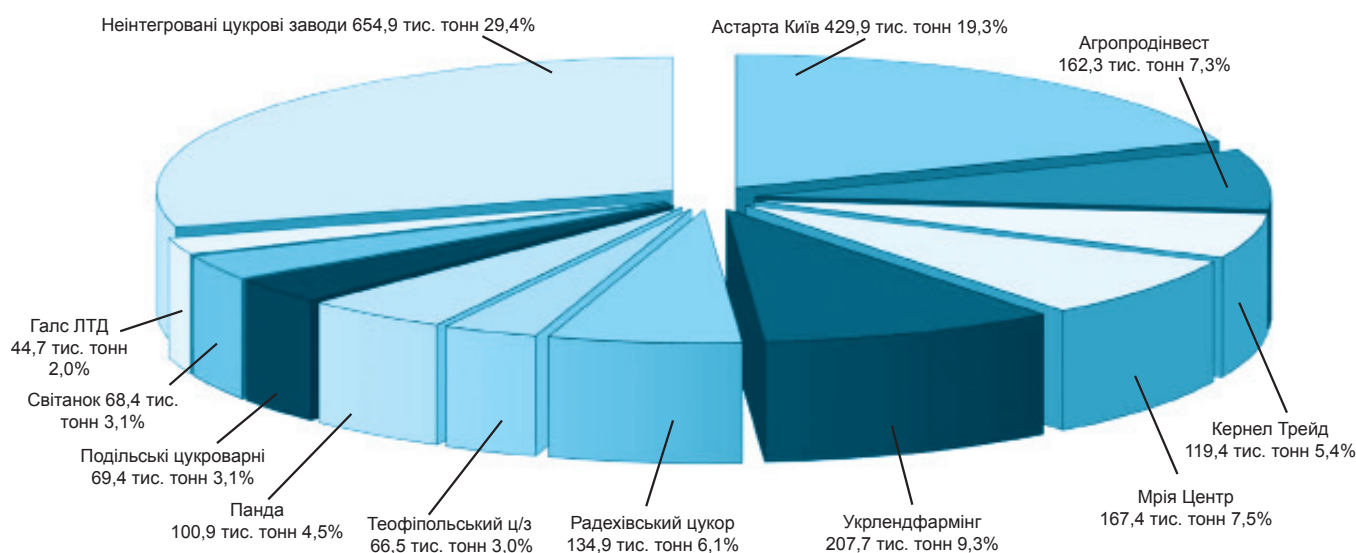

Рис.5. Структура виробників цукру з цукрових буряків у 2012 році, тис. тонн та %

Цукрові заводи за 2012 рік спожили умовно-го палива (на виробничі потреби) 812 тис. тонн (877 тис. тонн в 2011 році), електроенергії 480 млн. кВт. год (520 млн. кВт.год в 2011 році), доля палива та енергії в собівартості переробки 1 тони цукрових буряків за останні роки становить 36-38%, складова частина палива в собівартості цукру складає 27% (на окремих підприємствах і вище), питомі витрати умовного палива до маси буряків в Україні складають в середньому 4,73% (2011 рік - 5,16%), в тому числі на сокодобування 4,50% (2011 рік - 4,81%).

Впроваджуючи заходи з енергозбереження, в цілому по галузі в 2012 році досягнута економія:

- умовного палива понад 5,2 тис. тонн;
- теплоенергії понад 90 тис. Гкал;
- електроенергії 4,3 млн. кВт/год.

Питання енергозбереження – це значний резерв підвищення економічної ефективності виробництва, зниження собівартості продукції її конкурентоспроможності.

Споживання природного газу цукровими заводами у 2012 році на 1 тону переробки цукрових буряків в середньому склало 37,8 м³.

Необхідно працювати над виробництвом, використанням альтернативного та біологічного палива, його законодавчого забезпечення, а також над державною підтримкою на початковому етапі.

Європейського рівня питомих витрат умовно-го палива на переробку цукрових буряків наблизились деякі цукрові заводи (див. таб. 5).

Кабінет Міністрів України на період 2012/2013 маркетингового року встановив обсяг поставки цукру на внутрішній ринок (квота «А») 1833 тис. тонн:

- фонд споживання населенням 1726 тис. тонн; (виходячи з середньодушового споживання на рівні раціональної норми – 38 кг за рік);
- інше споживання 107 тис. тонн.

Ресурси цукру на період поточного маркетингового року (з 1 вересня 2012 року до 1 вересня 2013 року), виходячи з обсягів його виробництва (2226 тис. тонн) та перехідних запасів (648 тис. тонн), у повному обсязі забезпечують потребу внутрішнього ринку і створюють експортний потенціал в межах 600 тис. тонн.

Однак цей факт не стимулює цукровиків, оскільки через дефіцит обігових коштів, відсутність пільгового кредитування, застосування давальницьких схем переробки цукрових буряків, падіння внутрішнього споживчого попиту та відсутності експорту ціна попиту на цукор на внутрішньому ринку значно нижче витрат на його виробництво. Збитки виробників від реалізації цукру на внутрішньому ринку за ціною нижче витрат на його виробництво за минулий рік склало понад 1 млрд. гривень.

Порівняно з 2011 роком (витрати на виробництво однієї тонни цукру становили 6200 гривень), середні витрати на виробництво однієї тонни цукру у 2012 році (при середній ціні на цукрові буряки 431 грн. за одну тону) становлять в меж-

Таблиця 5

Заводи	Питомі витрати умовного палива до маси буряків, %		Природного газу на 1 тону перероблених буряків
	Загальні	На сокодобування	
ТОВ «Волочиськ-Агро» ВП «Наркевицький ц/з»	3,19	3,13	27,4
ТОВ «Чортківський цукровий завод»	3,58	3,46	27,5
ТОВ ШК «Полтавазернопродукт» ВП «Глобинський ц/з»	3,67	3,38	28,2
ТОВ «Агрофірма ім. Довженка» ВП «Яреськівський ц/з»	3,74	3,67	29,1
ТОВ «Радехівський цукор»	3,80	3,74	29,6
ТОВ «Агрокомплекс «Зелена Долина»	3,83	3,49	29,3
ТОВ «Хмільницьке» ВП «Жданівський ц/з»	3,84	3,76	31,7
ПрАТ «ПК «Поділля» (Крижопільський ц/з)	3,87	3,59	31,2

ах 6500-7200 гривень за одну тунну. Причинами зростання витрат на виробництво цукру є підвищення цін на природний газ для промислових споживачів та на всі складові витрат, що формують собівартість виробництва цукру.

Цукрове виробництво є найбільш енергоємним серед підприємств харчової промисловості. Доля палива та енергії в собівартості переробки 1 тонни цукрових буряків складає понад 30 відсотків.

Незважаючи на таку ситуацію, з боку держави не було вжито стабілізаційних заходів, зокрема, в частині надання фінансової підтримки підприємствам галузі через механізм пільгового кредитування відповідно до норм Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» та закупівлі Аграрним фондом цукру білого бурякового у період його виробництва за нормами і в обсягах, як це передбачено Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України».

Цукровими заводами та цукровими компаніями ведеться пошук зовнішніх ринків для реалізації вітчизняного цукру на експорт, проте ймовірність позитивних результатів дуже низька, а на внутрішній ринок цукру впливати треба уже сьогодні.

Експорт цукру в період 2011/2012 маркетингового року (з 1 вересня 2011 року до 1 вересня 2012 року) склав 164 тис. тонн і здійснювався майже у 20 країн світу. Основні країни-імпортери: Казахстан, Грузія, Ліван, Киргизія, Туркменістан, Угорщина, Хорватія, Сирія. Слід зазначити, що експорт цукру стримувався через незадовільне постачання Укрзалізницею вагонів для його відвантаження. При цьому імпорт цукру в Україну склав лише 14,8 тис. тонн. Через низькі ціни на цукор на внутрішньому ринку у 2012 році ввезення цукру-сирцю з тростини в Україну по тарифній квоті СОТ (267,8 тис. тонн) не здійснювалося.

Ситуація, що склалася в цукровій галузі, не приваблива для виробників цукрових буряків та

цукру і може призвести до непередбачуваних негативних наслідків. Це сьогодні стає реальною загрозою соціальних катаклізмів у сільськогосподарських регіонах через прогнозоване зменшення площ посіву цукрових буряків, що призведе до масового скорочення робочих місць, зниження рівня соціального забезпечення жителів села та заводських селищ.

Поряд з цим, внутрішній ринок цукру, на жаль, залишається незахищеним від імпорту цукрозамінників та інтенсивних підсолоджувачів, які в останні роки набули широкого використання у харчовій, фармацевтичній та інших галузях народного господарства. За експертними даними Міністерства охорони здоров'я та профільних науково-дослідних інститутів щорічно в Україну ввозяться та використовуються цукрозамінники та інтенсивні підсолоджувачі, які у середньому заміщають 8 кг цукру білого на душу населення, або щонайменше 300 тис. тонн цукру фонду споживання внутрішнього ринку.

У бурякоцукровій галузі наразі накопичилася критична маса проблем загальнонаціонального і регіонального значення, які можуть призвести до повної руйнації галузі у разі неприйняття невідкладних заходів по їх вирішенню.

Цукрова галузь все більше загрузає у своїх проблемах, вирішення яких потребує зваженої політики та підтримки держави, вжиття дієвих заходів щодо стабілізації цінової ситуації, диверсифікації виробництва продукції на цукрових заводах та відновлення зовнішніх ринків збуту.

СВІТОВИЙ РИНОК

У світі цукор виробляється більше ніж у 100 країнах. Загальний обсяг світового виробництва цукру складається: 80% з цукрової тростини; 20% з цукрових буряків.

За даними МОЦ період останніх маркетингових років характеризується такими показниками

Таблиця 6

Показники	2010/2011 МР	2011/2012 МР	2012/2013 МР (прогноз)
Виробництво цукру, млн. тонн	166,0	174,8	180,4
із нього:			
із цукрових буряків	34,1	39,9	38,2
із цукрової тростини	131,5	134,9	142,2
Споживання цукру, млн. тонн	166,2	168,1	173,4
Дефіцит («-») /профіцит («+»)	-0,2	+ 5,9	+ 7,0
Доля України у світовому виробництві цукру, %			
• у загальному виробництві складає	0,9	1,33	1,23
• у виробництві бурякового цукру	4,53	5,84	5,82

ЕКОНОМІКА&УПРАВЛІННЯ

по цукру, (млн. тонн) **таблиця 6.**

За оцінками провідних світових експертів в межах 70% виробленого цукру споживається у країні походження, решта – реалізується на світових ринках.

Співвідношення обсягів тростини у світі, що переробляється на цукор та тієї, що використовується для виробництва етанолу з року в рік постійно змінюється і залежить від світової кон'юнктури цін на цукор та нафту.

Міжнародна організація по цукру, розглядаючи світовий баланс цукру на період 2012/2013 маркетингового року, прогнозує збільшення світового виробництва і досягнення профіциту в обсязі 7,0 млн. тонн.

За минулий рік світова ціна на цукор знизилася на 18 %, обсяги наявних надлишків цукру значно зросли, і прогнозується, що така ситуація впливатиме на подальше зниження ціни на цукор на світовому ринку у поточному маркетинговому році.

ПРОГНОЗ ВИРОБНИЦТВА НА 2013/2014 МАРКЕТИНГОВИЙ РІК

Кабінетом Міністрів України на період 2013-2014 МР установлено граничний обсяг поставки цукру на внутрішній ринок (квота «А») у розмірі 1826 тис. тонн (**див. таб. 7**).

ПРОБЛЕМИ В РОБОТІ ГАЛУЗІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

1. Недостатнє державне регулювання і координація процесів виробництва і реалізації цукру через нестабільну законодавчу базу та повну відсутність науково-нормативного супроводу роботи галузі.

Таблиця 7

Прогноз виробництва цукру на 2013/2014 маркетинговий рік

Показники	Параметри
Встановлений КМУ граничний обсяг цукру квоти «А» на період 2013/2014 маркетингового року, тис. тонн	1826
Прогнозна площа посіву цукрових буряків для забезпечення виробництва цукру в межах квоти «А», тис. га	422
Очікувана площа посівів цукрових буряків, тис. га:	
• цукровими заводами	270
• сільськогосподарськими підприємствами	107
• господарствами населення	45
Прогнозована урожайність цукрових буряків у 2013 році, т/га	35
Прогнозоване валове виробництво цукрових буряків, млн. тонн	14,8
Середня урожайність цукрових буряків по Україні за останні 5 років, т/га	34
Для виробництва 18 млн. тонн цукрових буряків необхідно залучити коштів (422 тис.га x 13200 грн. на 1га), млн. грн.	5570
• в т.ч. для закупівлі мінеральних добрив під виробництво цукрових буряків необхідно (164,6 тис.т. д.р. x 4500 грн. (середня ціна 1 тонни), млн. грн.	741
Цукрові буряки до переробки (за мінусом втрат), млн. тонн	12,9
Заявлена кількість цукрових заводів	65
Виробнича потужність цукрових заводів, тис. тонн/добу (на 60 діб роботи)	226,57
Середня за останні п'ять років дигестія цукрових буряків, %	15,94
Середній за п'ять років вихід цукру, %	12,97
Прогнозоване виробництво цукру (12,9 млн.тонн x 12,97%), тис. тонн	1673

Шляхи вирішення:

- прискорити прийняття Верховною Радою України проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру»;

- **відновити і активізувати роботу науково-дослідного інституту цукрової промисловості, який би негайно розробив критично необхідну нормативно-технічну документацію та відновив роботи по розробці технологій і регламентів для виробництва нових видів продукції, альтернативних видів палива, впровадження ефективних видів обладнання, енергоощадних технологій (для прикладу в Америці виробляється 30 видів цукрів, а у нас лише 6).**

2. Відсутність державної програми диверсифікації бурякоцукрового виробництва як стратегічної галузі національної економіки України та регіональних програм.

Шляхи вирішення:

- розробити комплексну програму розвитку галузі на базі регіональних програм на найближчі 5 років, якою визначити чіткі обсяги вирощування і виробництва цукрових буряків, цукру для внутрішнього та зовнішнього ринків, інших видів цукровмісних продуктів, біоетанолу, біогазу. Передбачити можливі механізми державної підтримки здійснення експортних операцій, логістичних систем транспортування продукції. У програмі має бути визначено шлях кадрового та наукового забезпечення, шлях вирішення соціальних питань.

3. Подолання негативних наслідків на внутрішньому ринку, які виникли через перевиробництво цукру в період останніх двох років.

Шляхи вирішення:

- **активізувати роботу профільних міністерств і відомств у пошуках зовнішніх ринків збуту, враховуючи зацікавленість українським цукром у країнах Азії, Африки та інших країнах арабського світу. Продовжити переговори з країнами СНД, де були традиційні ринки для українського цукру, відновити членство України у МОЦ;**

- прискорення проведення переговорів з країнами Митного союзу (Республіка Білорусь, Республіка Казахстан, Російська Федерація) щодо визначення термінів скасування мита стосовно імпорту цукру;

- захистити та розширити внутрішній ринок цукру шляхом обмеження інтервенції синтетичних цукрозамінників, які імпортуються на внутрішній ринок;

- продовжити роботу щодо відміни тарифної квоти СOT на ввезення в Україну цукру-сирцю з

тростини;

- закупити цукор до Аграрного фонду, як це передбачено діючим законодавством;

- надати пільгові кредити під заставу цукру для поповнення обігових коштів;

- визначитись з обсягами посіву цукрових буряків і виробництвом цукру для потреб внутрішнього ринку у 2013 році з урахуванням перехідних його запасів.

4. Розширити обсяг та напрямки використання цукру на внутрішньому ринку.

Шляхи вирішення:

- розширення номенклатури (асортименту) виробництва цукру для внутрішнього ринку, науковий пошук нових видів цукровмісних продуктів;

- **забезпечити активне впровадження новітніх технологій для виробництва біопалива на цукрових заводах, створюючи відповідну законодавчу та нормативну базу;**

- не допустити руйнації агрохолдингів, альтернатива яким в агропромисловому комплексі країни відсутня.

5. Кадрове забезпечення.

Успішність роботи підприємств цукрової галузі залежить від рівня підготовки спеціалістів та працівників робітничих професій.

Більшість цукрових заводів на власному досвіді відчули це твердження, адже на окремі підприємства запрошуються закордонні фахівці.

Молоді спеціалісти неохоче ідуть працювати на наші підприємства, які знаходяться переважно у сільській місцевості через сезонність роботи, низький рівень заробітної плати та соціальних умов.

Підготовка спеціалістів за рахунок підприємств послаблена, а на багатьох підприємствах зовсім не практикується.

Час «дешевих» спеціалістів проходить – це треба уже усвідомити і вишукувати можливості матеріального і соціального забезпечення спеціалістів.

Шляхи вирішення:

- кожен цукровий завод повинен мати власну дієву програму підготовки і закріплення кадрів;

- вибрати напрямок на комплексну автоматизацію технологічних процесів. Роботу заводів у країнах ЄС сьогодні забезпечують 100-150 працівників по всьому технологічному ланцюгу.

Держава, маючи неоціненний природно-кліматичний потенціал, відповідну школу, традиції та виробничі потужності, повинна вжити всі невідкладні заходи щодо вирішення проблемних питань та забезпечення розвитку вітчизняного бурякоцукрового комплексу.